

THE SENSE OF HUMOR OF THE TEACHER-THERAPIST OF A PERSON WITH AUTISM SPECTRUM DISORDER

Poczucie humoru nauczyciela-terapeuty osoby z zaburzeniem ze spektrum autyzmu

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2693-7219> E-mail: joanna.bulawa-halaszczyk@usz.edu.pl

DOI: <https://doi.org/10.62266/PK.1898-3685.2023.32.18>

Wstęp

Przyczynkiem do napisania niniejszego tekstu było moje doświadczenie, kiedy pracowałam jako nauczyciel-terapeuta z dzieckiem autystycznym. Prowadziłam terapię z Krzysiem. Chłopiec miał wiele trudnych zachowań¹, ale jedno szczególnie wymagające korekty, a mianowicie nieustanne próby przyklejania wszystkiego na własną ślinę do ścian. Było to zachowanie na tyle silne i trudne do społecznej akceptacji, że miało priorytet w terapii. Rozpisany był program z rozbudowanym systemem motywacyjnym itp., ale zachowanie Krzysia było bardzo trudne do zmiany. I niestety – kiedy po raz dziesiąty jednego dnia zaczął ślinić i przyklejać klocki do ściany – ze zniecierpliwieniem powiedziałam: „Krzysiu! Nie wolno!”, a Krzys na to „Nie wolno ślinić klocków.”, ja mu odpowiedziałam „Nie Krzysiu, nie klocków, tylko wszystkiego!”², a Krzys dokończył „Wszystkiego najlepszego!”³. Momentalnie bardzo rozbawiło mnie połączenie życzeń wszystkiego co najlepsze od dziecka zaraz po tym, jak jego zachowanie wywołało u mnie irytację. Minęła mi złość i pojawił się uśmiech. Jednocześnie sama się zganiłam w myślach, że przecież tak nie wypada w tej sytuacji. Później zaczęłam się zastanawiać, czy jednak rzeczywiście nie wolno mi było? Rozmyślałam nad sensem i rolą poczucia humoru u pedagoga specjalnego, a szczególnie tego pracującego z osobami z zaburzeniem, które jest uznawane za jedno z najcięższych – ze spektrum autyzmu.

Humorologia to stosunkowo młoda dziedzina nauki. Obejmuje ona studia nad komizmem podejmowane „w ramach poszczególnych dyscyplin tradycyjnych, zaś głównym jej przedmiotem jest próba całościowego zrozumienia istoty humoru we wszelkich jego przejawach”³. Wyrosła ona z krytyki koncepcji wypracowanych w ramach odrębnych dyscyplin naukowych, w tym zwłaszcza filozofii, psychologii, socjologii, antropologii czy literaturoznawstwa⁴.

Sylwetka pedagoga, w tym pedagoga specjalnego, ulega nieustannym redefinicjom. W 2019 roku powstała nowa – długo wyczekiwana specjalność w pedagogice specjalnej – nauczyciel-terapeuta osoby z zaburzeniem ze spektrum autyzmu⁵. Tekst ten jest próbą zmierzenia się z trudną materią poczucia humoru w zawodzie nauczyciela-terapeuty. Terapeuci osób

¹ Zachowanie trudne jest definiowane jako anormalne kulturowo, a jego nasilenie, częstotliwość czy czas trwania powodują niebezpieczeństwo fizyczne dla osoby angażującej się w nie lub dla osób postronnych bądź zachowanie to ogranicza lub uniemożliwia uczenie się, codzienne funkcjonowanie oraz dostęp do miejsc użyteczności publicznej; nie jest jednorazowym czy sporadycznym incydentem, lecz stanowi stałe wzorce zachowania, często będąc główną aktywnością osoby o zaburzonym rozwoju; [w:] M. Suchowierska, P. Ostaszewski, P. Bąbel, *Terapia behawioralna dzieci z autyzmem – teoria, badania i praktyka stosowanej analizy zachowania*, Sopot 2012.

² Takie wypowiedziane słowa lub zdania zawsze w sposób niemal identyczny (samorzutne lub w odpowiedzi na pytania), to język stereotypowy – charakterystyczny objaw dla zaburzenia ze spektrum autyzmu.

³ W. Chłopicki, *O humorze poważnie*, Kraków 1995, s. 4; por. W. Chłopicki, *Przegląd polskich badań nad humorem w filozofii, literaturze i językoznawstwie*, [w:] D. Brzozowska, W. Chłopicki (red.), *Humor polski*, Kraków 2014, s. 629-646.

⁴ J. Tomczuk-Wasilewska, *Przegląd narzędzi do pomiaru poczucia humoru*, „Roczniki Psychologiczne”, tom XIII, nr 2, 2010, s. 73.

⁵ Rozporządzenie Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 25 lipca 2019 r. w sprawie standardu kształcenia przygotowującego do wykonywania zawodu nauczyciela, Dziennik Ustaw 2019, poz. 1450, <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20190001450> (dostęp 19.10.2022 r.).

autystycznych powinni wykazywać się takimi cechami, jak: duża wiedza, wysoki poziom inteligencji, duże zdolności twórcze, wysoka samoocena, brak skłonności do autorytaryzmu i dogmatyzmu, elastyczność, niski poziom neurotyzmu i lęku, spokojność, zdolność do empatii, wewnętrzne poczucie umiejscowienia kontroli, duże doświadczenie zawodowe, duży zakres kontaktów z osobami autystycznymi, odpowiednia percepcja własnych umiejętności pomocy⁶. Wśród tych cech nie ma wprost wymienionego poczucia humoru, jednak albo stanowi on składową w zasadzie każdej z nich, albo silnie z nimi koreluje.

Poczucie humoru nauczyciela należy do cech bardzo pożądanых przez uczniów. Z badań prowadzonych przez Marię Dudziakową wynika, że najczęściej autorytetem uczniów staje się nauczyciel, z którym można pracować i się śmiać⁷. Tekst ten będzie próbą odpowiedzi na pytanie, czy u nauczyciela-terapeuty osób z zaburzeniem ze spektrum autyzmu istotne jest, by posiadał poczucie humoru?

Samo zaburzenie ze spektrum autyzmu uznaje się za jedno z najcięższych zaburzeń neurorozwojowych⁸. Osoby autystyczne często są zależne od pomocy innych ze względu na ograniczone możliwości porozumiewania się, nawiązywania relacji społecznych. Ich codzienne samodzielne funkcjonowanie utrudnia również sztywny i ograniczony repertuar zachowań i zainteresowań⁹.

1. Poczucie humoru osób autystycznych

Tony Attwood – brytyjski psycholog zajmujący się osobami autystycznymi – tak pisze o ich poczuciu humoru: „Hans Asperger pisał, że dzieciom z ZA¹⁰ brakuje poczucia humoru. To jednak nie zgadza się z moim doświadczeniem z pracy z kilkoma tysiącami dzieci z tym zaburzeniem. Wiele z nich postrzega świat z unikalnej czy też alternatywnej perspektywy, która może być podstawą wnikliwych i zdecydowanie dowcipnych komentarzy. Zgadzam się z Claire Sainsbury, która pisze: «To nie poczucia humoru nam brakuje, lecz raczej społecznej umiejętności rozpoznawania, kiedy inni żartują, sygnalizowania, że my żartujemy, rozumienia żartów, które opierają się na rozumieniu reguł społecznych» (Sainsbury, 2000, s. 80)”¹¹.

Niektóre osoby autystyczne – z powodu charakterystycznego dla tej grupy deficytu teorii umysłu – rzeczywiście mogą nie rozumieć żartów. Janet W. Astington i Jodie A. Baird¹² wskazują, że termin „teoria umysłu” został wprowadzony do psychologii rozwojowej dzięki dwóm ścieżkom. Jedną z nich, sięgającą 1979 roku, dotyczyła użycia tego pojęcia przez psychologa Henry’ego M. Wellmana na konferencji naukowej, podczas której przywołał dziecięcą koncepcję poznania nazywając ją teorią umysłu. Drugą i zdecydowanie częściej przytaczaną w literaturze ścieżką to teoria umysłu, którą w 1978 roku wprowadzili David Premack i Guy Woodruff. Tak oto zdefiniowali oni teorię umysłu: „Mówiąc, że osoba ma teorię umysłu, rozumiemy, że

⁶ J. Buława-Halas, *Rehabilitacja społeczna i zawodowa dorosłych osób autystycznych. Studium fenomenograficzne z zastosowaniem teorii społecznej Pierre’a Bourdieu*, Kraków 2017, s. 292.

⁷ M. Dudziakowa, *Osobliwości śmiechu uczniowskiego*, Kraków 1996a, s. 35-39.

M. Dudziakowa, *Śmiech uczniowski jako wyzwanie pedagogiczne. (Konteksty pytań o autorytet nauczyciela)*, [w:] M. Dudziakowa (red.), *Nauczyciel – uczeń. Między przemocą a dialogiem: obszary napięć i typy interakcji*, Kraków 1996b, s. 166-167.

⁸ ICD-11, WHO, [w:] <https://icd.who.int/browse11/l-m/en> (dostęp 18.10.2022 r.).

⁹ Tamże.

¹⁰ Skrót do nazwy „zespół Aspergera” – przyp. J. Buława-Halas. Zespół Aspergera do niedawna był traktowany jako lżejsza odmiana autyzmu; aktualnie najnowsza klasyfikacja Światowej Organizacji Zdrowia podjęła decyzję o połączeniu go z innymi zaburzeniami w grupę o nazwie „zaburzenie ze spektrum autyzmu” należące do grupy zaburzeń neurorozwojowych; <https://icd.who.int/browse11/l-m/en> (dostęp 10.10.2022 r.).

¹¹ T. Attwood, *Zespół Aspergera. Kompletny przewodnik*, Gdańsk 2013, s. 88.

¹² J. W. Astington, J. A. Baird, *Why Language Matters for Theory of Mind*, New York: Oxford, University Press, 2005.

przypisuje ona stany umysłowe sobie i innym”¹³. Teoria umysłu pozwala odczytywać ironię, humor, sarkazm czy metaforę – pozwala na zrozumienie tego, co wykracza poza podstawowe znaczenie słów. Deficyty teorii umysłu – jak wskazują badania Simona Barona-Cohana – choć nie dotyczą wszystkich osób autystycznych, to w przeciwieństwie do innych niepełnosprawności, są dla tej grupy charakterystyczne¹⁴.

Choć osoby autystyczne mogą nie rozumieć żartów, ponieważ między innymi dosłownie interpretują słowa innych osób, to jednak mogą mieć wspaniałe, aczkolwiek specyficzne poczucie humoru¹⁵. Jak wskazuje T. Attwood – „Dziecko z ZA może potrzebować historyjki społecznej by zrozumieć, dlaczego pewne żarty dla niektórych osób są śmieszne, a dla innych nie”¹⁶. Dalej autor pisze, że „Niektórzy dorośli z zespołem Aspergera dzięki niezwyklej wyobraźni potrafią wymyślać oryginalne żarty i dowcipy, temat tych żartów jest jednak często związany z ich wyjątkowymi zainteresowaniami, dlatego inne osoby nie będą się śmiały z tych dowcipów tak jak ich autorzy (Lyons i Fitzgerald, 2004; Werth, Perkins i Boucher, 2001). Znam wielu nastolatków z ZA, którzy wymyślają mnóstwo kawałów, ale gdy ich słucham, nie zawsze jestem pewien, kiedy powinienem się śmiać. Niemniej jednak śmiech osoby z zespołem Aspergera jest bardzo zaraźliwy. (...) Dziecko z zespołem Aspergera prawdopodobnie będzie potrzebować wskazówek i pomocy, by zrozumieć (...) konwencje dotyczące humoru (...)”¹⁷.

Zatem niezbędne jest poczucie humoru w nauczyciela-terapeuty osoby autystycznej, by sam mógł zauważyć i docenić je u swojego wychowanka, ale także po to, by umiał uczyć np. na treningu umiejętności społecznych, dlatego dla ogółu społeczeństwa humor jest ważny.

2. Funkcje poczucia humoru

Wielu badaczy pochylało się nad funkcjami poczucia humoru. Literatura przedmiotu wskazuje, że do funkcji poczucia humoru można zaliczyć między innymi: wychowawczą, edukacyjną, intelektualno-twórczą, światopoglądową oraz wspierającą zdrowie fizyczne¹⁸.

Funkcja wychowawcza humoru polega na przekazywaniu norm społecznych, tradycji rodzinnych i narodowych, a także porozumieniu międzypokoleniowym¹⁹.

Edukacyjna funkcja humoru określa znaczenie humoru w procesie edukacyjnym. Buduje on atmosferę sprzyjającą zapamiętywaniu materiału, zwiększa motywację do nauki, a podczas sytuacji egzaminacyjnych zmniejsza poziom lęku²⁰.

Intelektualno-twórcza rola humoru wskazuje na jego poznawczy aspekt – znane dotąd zjawiska stawiane są w nowym świetle, ponieważ humor łączy się często z zaskoczeniem czy zdziwieniem²¹. Twórcza funkcja humoru jest związana z umiejętnością przekształcania napotykaných trudności w sposób akceptowalny przez jednostkę i z umiejętnościami myślenia

¹³ D.G. Premack, G. Woodruff, *Does the chimpanzee have a theory of mind?*, „Behavioral nad Brain Sciences”, 1, 1978, s. 515-526.

¹⁴ S. Baron-Cohen, *The Theory of Mind Hypothesis of Autism: History Prospects of the Idea*, „The Psychologist: Bulletin of the British Psychological Society” 5, 1992, s. 9-12; S. Baron-Cohen, A.M. Leslie, U. Frith, *Does the autistic child have a theory of mind*, „Cognition”, 21, 1985, s. 37-46; P. Howlin, S. Baron-Cohen, J. Hadwin, tłum. M. Karwala, *Jak uczyć dzieci z autyzmem czytania umysłu*, Kraków 2010.

¹⁵ L. Andron (ed.), *Our Journey Through High Functioning Autism and Asperger Syndrome. A Roadmap*, London and Philadelphia 2001.

¹⁶ Attwood T., *Zespół...*, op. cit., s. 88.

¹⁷ Tamże, s. 88-89; por. V. Lyons, M. Fitzgerald, *Humor in Autism and Asperger Syndrome*, „Journal of Autism and Developmental Disorders”, Vol. 34, No. 5, October 2004; A. Werth, M. Perkins, J. Boucher, *Here's the weaver looming up: verbal humour in a woman with high-functioning autism*, *Autism*, 2001 Jun; 5(2): 111-25.

¹⁸ A. Rusek, *Wielowymiarowość humoru*, „Innowacje Psychologiczne”, t. 1, nr 1, 2012, s. 117-127.

¹⁹ K. Pirecki, *Humor w wychowaniu*, Warszawa 2000; M. Dudzikowa 1996a, op. cit.; za: A. Rusek, op. cit.

²⁰ J. Tomczuk-Wasilewska, op. cit.; za: A. Rusek, op. cit.

²¹ Tamże.

dywergencyjnego czy redefiniowania. Ta funkcja humoru jest niezbędna dla odpoczynku, uczenia się ról społecznych, rozwoju jaźni i budowy koncepcji własnego Ja²².

Funkcja światopoglądowa omawianego zagadnienia wiąże się z prezentowaniem postawy wobec życia i otaczającej rzeczywistości, którą cechuje humor i życzliwość wobec ludzi. Przejawia się tolerowaniem i akceptowaniem pomyłek i niedoskonałości innych osób, a także przyjmowanie niespodziewanych zdarzeń losowych jako niezbędnej części rzeczywistości, prowadzącej do refleksyjnego patrzenia na sens egzystencji człowieka²³.

Humor wspiera również zdrowie fizyczne. Poczucie humoru i ściśle wiążący się z nim śmiech pozytywnie wpływają na układ odpornościowy, podnoszą poziom hormonów szczęścia, dotleniają organizm i pozytywnie wpływają na pracę serca, a także służą jako mechanizm obronny chroniący przed skutkami stresu²⁴.

W pracy pedagoga specjalnego, a w szczególności nauczyciela-terapeuty osoby autystycznej, każda z wyżej wymienionych funkcji poczucia humoru jest realizowana. Specjalista często musi wspierać swojego wychowanka w pracy nad trudnościami wywołanymi tym zaburzeniem, albo mierzyć się z negatywnymi emocjami jego rodziców czy w ogóle z trudną sytuacją tej grupy w społeczeństwie z powodu niezrozumienia. Sam z wyżej wymienionych powodów powinien również dbać o swoje zdrowie psychiczne i fizyczne w myśl zasady „Udzielając pierwszej pomocy ratownik powinien w pierwszej kolejności zadbać o swoje bezpieczeństwo”.

3. Poczucie humoru a twórczość

O poczuciu humoru powiązanim z aktywnością twórczą człowieka pisało już wielu autorów²⁵. Przedstawiciele podmiotowego ujęcia twórczości koncentrują się na określeniu właściwości charakteryzujących osoby twórcze oraz próbują określić ewentualne zależności pomiędzy twórczością i wybranymi cechami indywidualnymi (inteligencją, stylami poznawczymi, neurotycznością, samooceną). Jednak pomimo licznych badań, lista cech osobowości twórczej nie została definitywnie ustalona. Najczęściej wskazywane przez badaczy²⁶ atrybuty, wyróżniające twórcze jednostki, to: niezależność w myśleniu i działaniu, krytycyzm, stanowczość, pragnienie nowości, wrażliwość na bodźce, dociekliwość, duża energia, aktywność, nonkonformizm, odpowiedzialność, zaangażowanie, wytrwałość, dyscyplina wewnętrzna, upór, silna motywacja, wysoka samoocena, duże poczucie humoru²⁷. Ponadto badania Aleksandry Tokarz²⁸ oraz Beata Jurasz²⁹ informuje, iż humor jest istotnym wyróżnikiem kreatywnych osób. Poczucie humoru sprzyja działaniom twórczym, uruchamia niekonwencjonalne pomysły.

²² J. Turner, *Struktura teorii socjologicznej*, Warszawa 2003; za: A. Rusek, op. cit.

²³ W. Ruch, [w:] https://www.psychologie.uzh.ch/dam/jcr:00000000-38b5-2dd4-0000-000063008826/75_m_2004_Ruch_VIAhumor.pdf (dostęp 12.10.2022 r.); za: J. Tomczuk-Wasilewska, op. cit.

²⁴ A. Rusek, op. cit.; P. Ochwat, *Rola humoru w procesie dydaktyczno-wychowawczym*, „Edukacja”, 2019, 1(148), s. 96-110.

²⁵ A. Tokarz, *Poczucie humoru a aktywność twórcza człowieka*, „Psychologia Wychowawcza”, 34, 1991, s. 299-311; A. Grochowska, *Poczucie humoru jako cecha ludzi twórczych*, [w:] A. Grochowska i in. (red.), *Studia z Psychologii*, Warszawa 1996; J. Stypulkowska, *Humor i inne aspekty wykonania Rysunkowego Testu Twórczego Myślenia*, „Psychologia Wychowawcza”, 43, 2000, s. 221-226.

²⁶ S. Popek, *Zdolności i uzdolnienia twórcze – podstawy teoretyczne*, [w:] S. Popek (red.), *Aktywność twórcza dzieci i młodzieży*, Warszawa 1988; I. Pufal-Struzik, *Twórczy uczeń w nauczycielskich naiwnych teoriach natury ludzkiej*, [w:] W. Dobrołowicz, K.J. Szmidt, I. Pufal-Struzik, U. Ostrowska, J. Gralewski (red.), *Kreatywność kluczem do sukcesu w edukacji*, Warszawa 2006; R. Schulz, *Twórczość. Społeczne aspekty zjawiska*, Warszawa 1990; E. Nęcka, *Czego nie wiemy o twórczości?*, „Przegląd Psychologiczny”, nr 1, 1987; E. Nęcka, *Psychologia twórczości*, Gdańsk 2002.

²⁷ K. Parys, *Subiektywne teorie twórczości pedagogów specjalnych* [w:] T. Żółkowska, J. Buława-Halas, Ł. Skryplonek (red.), *Pedagogika specjalna – koncepcje i rzeczywistość. NIEPEŁNOSPRAWNOŚĆ W SPIRALI NAUKOWYCH ROZWAŻAŃ*, tom X, Szczecin 2015, s. 268.

²⁸ A. Tokarz, *Poczucie humoru a aktywność twórcza człowieka*, „Psychologia Wychowawcza”, nr 4, 1991;

²⁹ B. Jurasz, *Postawa twórcza a poczucie humoru*, [w:] W. Dobrołowicz, K.J. Szmidt, I. Pufal-Struzik, U. Ostrowska, J. Gralewski, (red.), *Kreatywność kluczem do sukcesu w edukacji*, Warszawa 2006.

Zarówno humor, jak i twórczość mają szereg wspólnych cech. Obydwa zjawiska są aktywnością samonapędzającą się, wymagają myślenia dywergencyjnego i nie potrzebują zewnętrznych wzmocnień³⁰.

Już w 1967 roku Maria Grzegorzewska – którą uznaje się za twórczynię polskiej pedagogiki specjalnej – pisała, że podstawą pracy pedagoga specjalnego jest „nie bierność, ale postawa poszukująca – badawcza; nie powtarzanie utartych szablonów, ale twórcze poszukiwanie nowych dróg; nie powiedzenie «ja już wszystko wiem», ale ciągle kształcenie się”³¹.

Twórcza postawa jest ważna w terapii i edukacji osób z zaburzeniem ze spektrum autyzmu na każdym etapie z wielu powodów. Po pierwsze – ponieważ pomimo wielu lat badań nie znana jest przyczyna powstawania tego zaburzenia, to specjaliści mogą pracować tylko nad jego pewnymi obserwowalnymi i mierzonymi przejawami, przy czym zachowanie osób autystycznych może być bardzo mylące. Jednym ze wskaźników tego stanu rzeczy jest chociażby rozbieżność wyników badań dotyczących współwystępowania z autyzmem niepełnosprawności intelektualnej³². Zbadanie ilorazu inteligencji osoby autystycznej jest bardzo trudne, a czasem wręcz niemożliwe. Zatem zadaniem pedagoga specjalnego jest poszukiwanie sposobu na porozumienie się z osobą autystyczną, odkrycie jej możliwości i potencjału. Wiele osób używa wspomagających bądź alternatywnych form komunikacji – piktogramów, komputera czy wielu innych. Twórcza postawa nauczyciela-terapeuty jest również niezwykle ważna w szukaniu rozwiązań np. skutecznego nauczania czynności np. związanych z samodzielnością, a także ze względu na szybkie zmiany zachodzące w nauce, kulturze czy społeczeństwie.

4. Poczucie humoru nauczyciela i jego wpływ na atmosferę pracy

Maria Grzegorzewska czy Janina Doroszevska za ważną cechę osobowości pedagoga specjalnego uznawały poczucie odpowiedzialności, które dotyczy kierowania rozwojem wychowanka, ale także samego siebie. Podkreślały, że powinien on także posiadać poczucie humoru i być nastawionym optymistycznie, aby wytworzyć atmosferę radości i bezpieczeństwa wśród wychowanków³³. Ponadto „Nauczyciel winien zachować pogodę ducha, a jednocześnie być czytelnym, jasno określać zakres wymagań i oczekiwań”³⁴. Według badań Sławomira Olszewskiego pedagog specjalny odznacza się optymizmem, pozytywnym nastawieniem do życia, uśmiechem, radością, pogodą ducha oraz poczuciem humoru³⁵.

Poczucie humoru nauczycieli jest często wymieniane – obok otwartości, komunikatywności czy umiejętności przekazywania wiedzy – przez uczniów jako cecha dobrego nauczyciela. „Przykro słyszeć opinie uczniów, którzy twierdzą, że nauczycielom na ogół brakuje poczucia humoru i dystansu do samych siebie. W obecnej rzeczywistości szkolnej, gdzie zarówno nauczyciel, jak i uczniowie zmagają się z ogromem problemów, m.in. dewaluacją wartości, upadkiem autorytetów, problemami organizacyjnymi, humor może okazać się pomocny w wielu sytuacjach trudnych”³⁶.

Szczególnie w pracy nauczyciela-terapeuty poczucie humoru jest niezwykle ważne. Codzienna styczność z trudnymi zachowaniami wychowanków, a także trudnymi emocjami ich

³⁰ K. Parys, *Subiektywne...*, op. cit., s. 278.

³¹ M. Grzegorzewska, *Pedagogika specjalna*, Warszawa 1964, za: Cz. Kosakowski, *Węzłowe problemy pedagogiki specjalnej*, Toruń 2003, s. 217.

³² J. Buława-Halaś, op. cit.

³³ Zob. M. Grzegorzewska, *Listy do Młodego Nauczyciela*, Warszawa 1957, 1958, 1959, 1961, 1967; J. Doroszevska, *Nauczyciel – wychowawca w zakładzie leczniczym*, Warszawa 1963.

³⁴ E. Bartuś, *Integralna działalność nauczyciela w pracy z uczniami* [w:] J. Wyczęsany (red.), *Dydaktyka specjalna - zagadnienia wybrane*, Gdańsk 2014, s. 207.

³⁵ S. Olszewski, *Obraz profesji pedagoga specjalnego (na podstawie definicji sformułowanych przez pedagogów specjalnych)*, „Niepełnosprawność. Dyskursy pedagogiki specjalnej”, nr 27/2017.

³⁶ U. Olejnik, *Styl poczucia humoru nauczycieli według modelu Roda Martina. Badania pilotażowe*, „Lubelski Rocznik Pedagogiczny”, t. XXXVIII, z. 3, 2019.

rodziców, a bezpośrednio związanych z niepełnosprawnością ich dziecka, a także niskiego stanu świadomości społecznej, wymaga umiejętności radzenia sobie również za pomocą poczucia humoru.

5. Poczucie humoru a autorytet nauczyciela

Na podstawie badań empirycznych nad humorem i śmiechem uczniowskim w szkole, Maria Dudzikowa wyróżniła trzy typy nauczycieli – dwa pierwsze łączy kompleks zagrożonego autorytetu, trzeci – jest ich odwrotnością:

1) Nauczyciele, przeciwko którym się śmieją – to grupa najliczniejsza, obejmująca nauczycieli skupionych na eskalacji i obronie swej władzy; wzbudzają wśród uczniów lęk, strach oraz nienawiść.

2) Nauczyciele, z których się śmieją – skupieni są na pozorowaniu władzy i obnoszeniu się z cierpieniem z powodu jej utraty, a śmiech jest tu ostateczną degradacją pozornej władzy.

3) Nauczyciele, z którymi się śmieją – z nich wywodzą się autorytety rzeczywiste; nie ma tu walki o władzę, wszyscy są po jednej stronie. Wspólnota śmiechu uczy demokracji, ułatwia negocjowanie porządku społecznego na lekcjach, przekazuje normy postępowania, cennie wartości, zbliża obie strony – nie dzieli³⁷.

W obliczu zaburzenia ze spektrum autyzmu autorytet nauczyciela zdaje się mieć najmniejsze znaczenie, ponieważ uznanie kogoś za autorytet musiałoby wiązać się z posiadaniem teorii umysłu, a z tym osoby autystyczne mają problem. Poczucie humoru u nauczyciela-terapeuty będzie miało więc w tym przypadku największe znaczenie w budowaniu bliskości pomiędzy nim a wychowankiem. Będzie miało również znaczenie dla osób, od których funkcjonowania będzie osoba autystyczna zależna, czyli np. rodziców.

Zakończenie

W świetle powyższych rozważań oczywistą zdaje się potrzeba posiadania poczucia humoru przez nauczyciela-terapeutę osób z zaburzeniem ze spektrum autyzmu. Sam Hans Asperger – chociaż uważał, że samym dzieciom autystycznym brakuje poczucia humoru, to jednak zauważał, że „Te dzieci (z zespołem Aspergera) często wykazują zadziwiającą wrażliwość na osobowość nauczyciela. Mogą być nauczane, ale jedynie przez tych, którzy okażą im prawdziwe zrozumienie i uczucie; przez ludzi, którzy okażą im życzliwość i co ważne – poczucie humoru. Istotna, emocjonalna postawa nauczyciela wpływa, w sposób niezamierzony i bezwiedny, na usposobienie i zachowanie dziecka”³⁸. Zatem już osiemdziesiąt lat temu zauważono, że nauczyciel-terapeuta osoby z zaburzeniem ze spektrum autyzmu powinien posiadać tę cechę.

Rachel Kleverkamp – sama będąca osobą z zaburzeniem ze spektrum autyzmu – podkreśla, jak ważne jest poczucie humoru: „W celu pozostania zdrowym na umyśle i uniknięcia zafłamania nerwowego, musisz być w stanie dostrzegać zabawną stronę niektórych spośród ich³⁹ zachowań. Na przykład, nie śmiejąc się przy tym z nich, spróbuj spojrzeć od tej „zabawnej” strony na sytuacje, w których osoby autystyczne interpretują coś dosłownie. Albo też, jeśli zrobisz coś co cię rozbawiło, ale jest też dla ciebie krępujące, pośmiej się po cichu z tego, co zaszło. Ciągłe traktowanie ich postępowania w sposób poważny sprawi tylko, że będziesz czuł się bardziej spięty i zestresowany, a tym samym trudniej ci będzie sobie z tym poradzić. (...) Pamiętaj: bądź cierpliwy, bądź tolerancyjny, bądź wyrozumiały oraz poczucie humoru jest

³⁷ M. Dudzikowa, op. cit., 1996a, s. 35-39; M. Dudzikowa, op. cit., 1996, s. 166-167.

³⁸ G. Jagielska, *Dziecko z autyzmem i zespołem Aspergera w szkole i przedszkolu. Informacje dla pedagogów i opiekunów*, Warszawa 2010, s. 17.

³⁹ osób autystycznych – przyp. J. Buława-Halas.

kluczowe⁴⁰. Po tych słowach poczułam wdzięczność za uśmiech, który wywołało u mnie zachowanie Krzysia.

Streszczenie:

Tekst jest próbą odpowiedzi na pytanie, czy poczucie humoru u nauczyciela-terapeuty osoby z zaburzeniem ze spektrum autyzmu jest istotne ze względu na przebieg terapii ze względu na specyficzne trudności posiadane przez osoby autystyczne, m.in. właśnie trudności w odczytywaniu żartów czy uznawaniu autorytetów. Artykuł pokazuje, że poczucie humoru ma wiele funkcji, jest ściśle związany z twórczością oraz atmosferą pracy i jest niezbędnym narzędziem w pracy nauczyciela-terapeuty osoby autystycznej.

Słowa kluczowe: poczucie humoru, nauczyciel-terapeuta osoby z zaburzeniem ze spektrum autyzmu.

Summary:

The sense of humor of the teacher-therapist of a person with autism spectrum disorder

The text is an attempt to answer the question whether the sense of humor in a teacher-therapist of a person with autism spectrum disorder is important due to the course of therapy due to specific difficulties experienced by autistic people, e.g. the difficulties in reading jokes or recognizing authority figures. The article shows that the sense of humor has many functions, is closely related to creativity and work atmosphere, and is an indispensable tool in the work of a teacher-therapist for an autistic person.

Keywords: sense of humor, teacher-therapist of a person with autism spectrum disorder.

Bibliografia:

Andron L. (ed.), *Our Journey Through High Functioning Autism and Asperger Syndrome. A Roadmap*, Jessica Kingsley Publishers, London and Philadelphia 2001.

Astington J. W., Baird J. A., *Why Language Matters for Theory of Mind*, New York: Oxford, University Press, 2005.

Attwood T., *Zespół Aspergera. Kompletny przewodnik*, Harmonia Universalis, Gdańsk 2013.

Baron-Cohen S., Leslie A. M., Frith U., *Does the autistic child have a theory of mind*, „Cognition”, 21, 1985.

Baron-Cohen S., *The Theory of Mind Hypothesis of Autism: History Prospects of the Idea*, „The Psychologist: Bulletin of the British Psychological Society”, 5, 1992.

Bartuś E., *Integralna działalność nauczyciela w pracy z uczniami*, [w:] J. Wyczesany (red.), *Dydaktyka specjalna – zagadnienia wybrane*, Gdańsk 2014.

Buława-Halas J., *Rehabilitacja społeczna i zawodowa dorosłych osób autystycznych. Studium fenomenograficzne z zastosowaniem teorii społecznej Pierre’a Bourdieu*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2017.

Chłopicki W., *O humorze poważnie*, Polska Akademia Nauk, Kraków 1995.

Chłopicki W., *Przegląd polskich badań nad humorem w filozofii, literaturze i językoznawstwie*, [w:] Brzozowska D., Chłopicki W. (red.), *Humor polski*, Tertium, Kraków 2014.

Doroszewska J., *Nauczyciel – wychowawca w zakładzie leczniczym*, Warszawa 1963.

Dudzikowa M., *Osobliwości śmiechu uczniowskiego*, Oficyna Wydawnicza Impuls, Kraków 1996a.

⁴⁰ <https://niegrzecznedzieci.org.pl/asperger/skuteczne-strategie-postepowania-z-ludźmi-dotknietymi-lagodna-forma-autyzmu/> (dostęp 12.10.2022 r.).

Dudzikowa M., *Śmiech uczniowski jako wyzwanie pedagogiczne. (Konteksty pytań o autorytet nauczyciela)*, [w:] M. Dudzikowa (red.), *Nauczyciel – uczeń. Między przemocą a dialogiem: obszary napięć i typy interakcji*, Oficyna Wydawnicza Impuls, Kraków 1996b.

Grochowska A., *Poczucie humoru jako cecha ludzi twórczych*, [w:] A. Grochowska i in. (red.), *Studia z Psychologii*, Warszawa 1996.

Grzegorzewska M., *Listy do Młodego Nauczyciela*, Warszawa 1957, 1958, 1959, 1961, 1967.

Grzegorzewska M., *Pedagogika specjalna*, PIPS, Warszawa 1964.

Howlin P., Baron-Cohen S., Hadwin J., tłum. Karwala M., *Jak uczyć dzieci z autyzmem czytania umysłu*, Wydawnictwo JAK, Kraków 2010.

Jagielska G., *Dziecko z autyzmem i zespołem Aspergera w szkole i przedszkolu. Informacje dla pedagogów i opiekunów*, Warszawa 2010.

Jurasz B., *Postawa twórcza a poczucie humoru*, [w:] W. Dobrołowicz, K.J. Szmidt, I. Pufal-Struzik, U. Ostrowska, J. Gralewski, (red.), *Kreatywność kluczem do sukcesu w edukacji*, Wszechnica Polska – Szkoła Wyższa Towarzystwa Wiedzy Powszechnej w Warszawie, Warszawa 2006.

Kosakowski Cz., *Węzłowe problemy pedagogiki specjalnej*, Wyd. Edukacyjne AKAPIT, Toruń 2003.

Lyons V., Fitzgerald M., *Humor in Autism and Asperger Syndrome*, „Journal of Autism and Developmental Disorders”, Vol. 34, No. 5, October 2004.

Nęcka E., *Czego nie wiemy o twórczości?*, „Przegląd Psychologiczny”, nr 1, 1987.

Nęcka E., *Psychologia twórczości*, GWP, Gdańsk 2002.

Ochwat P., *Rola humoru w procesie dydaktyczno-wychowawczym*, „Edukacja”, 2019, 1(148).

Olejnik U., *Style poczucia humoru nauczycieli według modelu Roda Martina. Badania pilotażowe*, „Lubelski Rocznik Pedagogiczny”, t. XXXVIII, z. 3, 2019.

Olszewski S., *Obraz profesji pedagoga specjalnego (na podstawie definicji sformułowanych przez pedagogów specjalnych)*, „Niepełnosprawność. Dyskursy pedagogiki specjalnej”, nr 27/2017.

Parys K., *Subiektywne teorie twórczości pedagogów specjalnych*, [w:] T. Żółkowska, J. Buława-Halas, Ł. Skryplonek (red.), *Pedagogika specjalna – koncepcje i rzeczywistość. NIEPEŁNOSPRAWNOŚĆ W SPIRALI NAUKOWYCH ROZWAŻAŃ*, tom X, Szczecin 2015.

Pirecki K., *Humor w wychowaniu*, WAT, Warszawa 2000.

Popek S., *Zdolności i uzdolnienia twórcze – podstawy teoretyczne*, [w:] S. Popek (red.), *Aktywność twórcza dzieci i młodzieży*, WSiP, Warszawa 1988.

Premack D. G., Woodruff G., *Does the chimpanzee have a theory of mind?* „Behavioral nad Brain Sciences”, 1, 1978.

Pufal-Struzik I., *Twórczy uczeń w nauczycielskich naiwnych teoriach natury ludzkiej*, [w:] W. Dobrołowicz, K. J. Szmidt, I. Pufal-Struzik, U. Ostrowska, J. Gralewski (red.), *Kreatywność kluczem do sukcesu w edukacji*, Wszechnica Polska – Szkoła Wyższa Towarzystwa Wiedzy Powszechnej w Warszawie, Warszawa 2006.

Rusek A., *Wielowymiarowość humoru*, „Innowacje Psychologiczne”, 2012, t. 1, nr 1.

Schulz R., *Twórczość. Społeczne aspekty zjawiska*, PWN, Warszawa 1990.

Stypulkowska J., *Humor i inne aspekty wykonania Rysunkowego Testu Twórczego Myślenia*, „Psychologia Wychowawcza”, 43, 2000.

Suchowierska M., Ostaszewski P., Bąbel P., *Terapia behawioralna dzieci z autyzmem – teoria, badania i praktyka stosowanej analizy zachowania*, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Sopot 2012.

Tokarz A., *Poczucie humoru a aktywność twórcza człowieka*, „Psychologia Wychowawcza”, nr 4, 1991.

Tomczuk-Wasilewska J., *Przegląd narzędzi do pomiaru poczucia humoru*, „Roczniki Psychologiczne”, tom XIII, numer 2, 2010.

Tomczuk-Wasilewska J., *Psychologia humoru*, Wydawnictwo KUL, Lublin 2009.

Turner J., *Struktura teorii socjologicznej*, PWN, Warszawa 2003.

Werth A., Perkins M., Boucher J., *'Here's the weavery looming up': verbal humour in a woman with high-functioning autism*, „Autism”, 2001 Jun; 5(2): 111-25.

Netografia:

- ICD-11, WHO, [w:] <https://icd.who.int/browse11/l-m/en> (dostęp 18.10.2022 r.).
- Rozporządzenie Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 25 lipca 2019 r. w sprawie standardu kształcenia przygotowującego do wykonywania zawodu nauczyciela, Dziennik Ustaw 2019, poz. 1450, <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20190001450> (dostęp 09.10.2022 r.).
- Ruch W. https://www.psychologie.uzh.ch/dam/jcr:000000000-38b5-2dd4-0000-000063008826/75_m_2004_Ruch_VIAhumor.pdf (dostęp 12.10.2022 r.).
- Strona internetowa Stowarzyszenia Pomocy Dzieciom z Ukrytymi Niepełnosprawnościami im. H. Aspergera „NIE-GRZECZNE DZIECI”: <https://niegrzecznedzieci.org.pl/asperger/skuteczne-strategie-postepowania-z-ludźmi-dotkniętymi-lagodna-forma-autyzmu/> (dostęp 12.10.2022 r.).

dr Joanna Buława-Halas - Uniwersytet Szczeciński, Instytut Pedagogiki, Katedra Pedagogiki Specjalnej, ul. Ogińskiego 16/17, 71-431 Szczecin, e-mail: joanna.bulawa-halas@usz.edu.pl, tel. kom. 535 823 158.